

pochybovat o přesnosti statistik kriminality, zvláště u méně závažných trestných činů, a tudíž o srovnatelnosti údajů z různých měst, čísla dokumentující tak závažnou kriminalitu, jako je vražda, lze však považovat za poměrně spolehlivá.

Jak se autorům knihy podařilo naplnit vytčený cíl? Domnívám se, že dobře. Kniha je přehledná, pečlivě zpracovaná, čtenář se v ní dobře orientuje. Uspokojí potřeby lidí, kteří potřebují příručku, z níž by mohli získat informace „o stavu“ jednotlivých disciplín zabývajících se městem. Kniha má jasnou logickou strukturu, jednotlivé kapitoly skládají celistvější obraz současného města, tematické části knihy jsou uvedeny shrnujícím komentářem editora. Uspokojí také čtenáře, kteří chtějí přemýšlet o městě multidisciplinárně a více teoreticky.

Tomáš Kostecký

Pavla Horská, Eduard Maur, Jiří Musil:
Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa

Praha-Litomyšl, Paseka 2002, 352. s.

Město je fenomén výsostně lidský – je to tvůr, v němž člověk našel svůj vlastní svět. Všechna města si jsou vzájemně podobná, a přesto je každé město jiné. Snad proto přitahuje každé pozornost nejen svých vlastních obyvatel, ale i lidí z jiných měst a sídel. Knižní produkce věnovaná městům je bohatá a rozmanitá – od drobných monografií po rozsáhlé obrazové publikace, encyklopedie, slovníky a lexikony. Urbánní dějiny patří dlouhodobě k nejrozvíjenějším oborům české historiografie a publikace s touto tematikou k čtenářsky velmi vděčným. Vždyť i to nejmenší město či městečko je domovem tisíců nebo alespoň stovek lidí, z nichž mnozí k němu mají i hluboký citový vztah. Na konci 20. století byla česká produkce obohacena řadou podobných děl, především rozsáhlou encyklopedií K. Kuči dovedenou zatím po Pravlov (Kuča, K. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I.–V. Pra-

ha 1996–2002) a velkým atlasovým dílem vydávaným Historickým ústavem AV ČR (edice Historické atlasy českých měst publikovaná postupně od r. 1995).

Recenzovaná práce je zcela jiného druhu. Nezabývá se osudy jednotlivých českých měst, i když z jejich starších i novějších dějin a současného vývoje vydatně čerpá, ale vývojem urbanizace českých zemí v širším evropském kontextu. Autorský kolektiv tvoří historikové Eduard Maur a Pavla Horská, kteří se specializují mimo jiné právě na dějiny obyvatelstva, resp. sociální a hospodářské dějiny, a sociolog Jiří Musil, pro něhož je problematika urbanizace předmětem celoživotního odborného zájmu. Autoři seznamují čtenáře nejen se složitým a mnohotvárným vývojem měst a jejich obyvatel v českých zemích od vzniku prvních městských sídel až do současnosti, ale také s vizí vývoje měst v blízké budoucnosti. Představují také tři různé pohledy na urbanizaci jako takovou.

Publikace je určena nejen odborníkům, ale i širší veřejnosti. Tato okolnost vedla autory k tomu, že podávají výklad sledované problematiky pokud možno srozumitelně a čtivě (například poznámkový aparát včetně bibliografických odkazů je zařazen až na konci knihy, nikoli u jednotlivých kapitol) a že tomuto účelu přizpůsobili i strukturu práce. Kniha má čtyři části, z nichž první je věnovaná pojmu urbanizace, druhá pohledu historiků na urbanizaci v českých zemích, třetí urbanizaci českých zemí za socialismu a závěrečná pak vývoji měst po socialismu a pohledu do budoucnosti.

V první části se Jiří Musil zamýšlí nad tím, co je vlastně urbanizace, jak se měnilo pojetí tohoto procesu a jak se na něj dívá odborná veřejnost dnes. Shrnuje dosavadní přístupy k urbanizaci v pojetí významných sociologů či urbanistů a architektů 20. století. Vysvětluje, proč je tento proces považován za jeden z nejdůležitějších v moderní historii lidstva, podává jeho definice, vysvětluje návaznosti a propojení s dalšími více méně souběžně probíhajícími procesy – s industrializací a vědecko-technickým pokrokem vůbec

(v jeho širokém spektru měnícím socioprofesi skladbu obyvatelstva jak samotných měst, tak i jejich okolí) a s demografickým vývojem (vlivy první i druhé demografické revoluce). Jeho výklad nepostrádá určitou didaktičnost, zvláště tam, kde Jiří Musil připomíná nejdůležitější momenty z historie technických vynálezů a postupující industrializace, vazby na populační vývoj a jejich odraz ve struktuře osídlení. Na urbanizaci autor pohlíží jako na specifický proces plně související s celkovým společenským vývojem a odrážející jeho zásadní změny, proces doložený v evropském prostředí od počátku renesance. Upozorňuje na odlišnosti urbanizačního procesu v jednotlivých evropských zemích. Naznačuje, jak souvisel přístup badatelů k fenoménu urbanizace a pokusy sociologů i urbanistů porozumět rozvoji měst a vysvětlit jejich vývoj (vzestup či úpadek, vazby na vývoj ekonomický, společenský, ale i politický), s počtům růstem měst, s jejich lidnatostí a podílem na úhrnu obyvatelstva. Dokládá mnohotvárnost tohoto procesu a nesnadnost využívání získaných poznatků k predikci, či dokonce k vědomé aplikaci (např. Christallerovy teorie centrálních míst či úvah o suburbanizaci a reurbanizaci). Tato kapitola je podstatně více než jen teoretickým úvodem; jejím posláním je umožnit čtenáři, aby na základě nástinu nejdůležitějších rysů evropské urbanizace lépe pochopil průběh urbanizace českých zemí – téma, kterému jsou věnovány další části knihy.

Kapitola o období do poloviny 18. století, výstižně nazvané *Urbanizace před urbanizací*, je z pera Eduarda Maura. Ten na základě důvěrné znalosti pramenné základny (katastrů, daňových rejstříků, konskripcí a soupisů obyvatelstva), a také literatury domácí i zahraniční plasticky dokládá vývoj nejen početnosti měst a městeček v českých zemích, ale i jejich lidnatosti, společenské skladby a politického významu. Vysvětluje okolnosti jejich vzestupů i úpadků, naznačuje politické a hospodářské pozadí peripetií jejich vývoje. Vývoj v českých zemích přitom srovnává se soudobou situací v dalších evropských

zemích a upozorňuje na jeho specifika. Nezapomíná ani na strukturu středověkého a raně novověkého města, upozorňuje na skutečnost, že města v této době mohla představovat svou odlišnou etnickou a profesní skladbou do určité míry i cizorodé těleso v převládajícím a zpravidla homogenním venkovském osídlení. Zmiňuje i specifickou pozici měst z pohledu historicko-demografického, neboť demografické poměry českých měst se od prvopočátku odlišovaly od venkova (horšími úmrtnostními poměry, nižší úrovní sňatečnosti a porodnosti), takže jejich růstu mohlo být dosaženo jen imigrací. Urbanizace je pak proces měnící jak strukturu osídlení a strukturu obyvatelstva, tak obyvatelstvo jako takové.

Období, které bývá považováno za tu pravou urbanizaci, tj. urbanizaci spojenou s klasickou industrializací, a také s první demografickou revolucí, zpracovala Pavla Horšká v kapitole *Klasická urbanizace českých zemí (1830–1930)*. I ona se soustředila především na ty stránky urbanizace, které byly na jedné straně provázány změnami v socioprofesi skladbě a v chování městského obyvatelstva a na straně druhé je provázely. Nápadně vysvětluje růst městských populací vyvolaný industrializací, ale také imigraci obyvatelstva z průmyslově méně rozvinutých oblastí. V této souvislosti upozorňuje na vliv okolnosti, že hlavní město habsburské monarchie leželo mimo české země, i když v jejich bezprostřední blízkosti, což ve svých důsledcích znamenalo, že metropolitní region Vídně významně ovlivňoval i urbanizaci českých zemí „odsáváním“, byť značně selektivním, značného dílu přirozeného přírůstku obyvatelstva. Autorka vhodně zvolenými statistickými daty dokládá rozdíly v intenzitě urbanizace Čech a dalších zemí střední Evropy, rozdíly v mobilitě venkovského i městského obyvatelstva a také sociálních a životních podmínek městského obyvatelstva velkých středoevropských měst. Rozdíly v mobilitě obyvatelstva jazykově českých a německých regionů naznačují i možné důvody dalšího hospodářského i politického vývoje

těchto oblastí. Text je proložen četnými citáty vybranými z korespondence současníků, pamětí či denního tisku. Touto pestroutou mozaikou se Pavle Horské podařilo přiblížit čtenáři mnohotvárnost urbanizačního procesu včetně jeho odrazu v životě jednotlivců, vliv urbánního způsobu života na akceleraci společenského vývoje, na přetváření elit a mentality městského obyvatelstva.

V následující kapitole *Urbanizace českých zemí za socialismu* se Jiří Musil chopil nevděčného úkolu zhodnotit vývoj českých měst v době centrálního plánování. Vysvětluje geopolitické důvody přesunu těžiště hospodářství i osídlení Československa na východ (jeho důsledkem bylo mj. i zpomalení růstu západočeských měst včetně metropolitní pražské oblasti), s důvěrnou znalostí vysvětluje i teoretické zázemí urbanistických koncepcí, dopady socialistické industrializace a zvláště zprůmyslnění bytové výstavby a budování velkých bytových souborů na vzhled i charakter měst. V samostatné podkapitole se věnuje sídlitím stavěným od 70. let snad u všech větších měst. Ani on se neomezuje na formální stránky vývoje městských sídel, podstatná část jeho výkladu se týká důsledků tohoto vývoje pro skladbu městského obyvatelstva, upozorňuje na nezamýšlené důsledky a problémy.

Kapitolou *Co se děje s českými městy dnes* Jiří Musil knihu završuje. Rozebírá různorodé procesy, které se po skončení centrálně řízených zásahů do rozvoje jednotlivých měst opětovně velmi rychle prosazují a mění jak vnější tvářnost českých měst, tak jejich obyvatelstvo. Objasňuje vliv, který mají změny politické orientace státu, hospodářského vývoje i vývoje demografického a sociálního na městské prostředí a strukturu osídlení vůbec. V samém závěru pak nastiňuje možný scénář budoucího vývoje, pro který bude rozhodující jak nová geopolitická situace České republiky, tak její vývoj hospodářský, sociální ale i demografický.

Nakladatelství Paseka vydalo *Zrod velkoměsta* ve velmi pěkné grafické úpravě. Je proto škoda, že v knize je tak málo obrazových

příloh. Vložená barevná příloha sice evokuje proměnu městského prostředí v době klasické urbanizace, ale to dle mého soudu nestačí. Uvítala bych alespoň jeden kartodiagram rozložení měst v České republice. Čtenář se tak musí paradoxně spokojit „pouze“ s vtipně zařazeným satelitním snímekem noční Evropy, kde intenzita záře pouličního osvětlení vypovídá o nejvyšší hustotě městských sídel, jež může symbolizovat i největší koncentraci lidských aktivit vůbec. Recenzovanou publikaci uvítají všichni, kdo se zajímají o urbanizaci jako takovou, o strukturální změny osídlení a geografii obyvatelstva a sídel, o sociologii měst nebo o dějiny obyvatelstva. Stane se jistě vyhledávanou příručkou i pro studenty těchto oborů.

Ludmila Fialová

Peter Demetz: Praha černá a zlatá. Výjevy ze života jednoho evropského města
Praha, Prostor 1998, 499 s.

I když po roce 1989 jezdí do Prahy hodně lidí z celého světa, a město je pro mnohé z nich objevem, na Západě o Praze mnoho knih – odhlédneme-li od turistických průvodců – nevychází. Mám tím na mysli knihy, které by se s hlubší znalostí věcí zamýšlely nad minulými osudy, současnou situací a rolí tohoto města v Evropě. Stačí srovnat počet knih, které byly v posledních dvou desetiletích napsány o Vídni nebo Budapešti nebo podívat se na obsah monumentální publikace Petra Halla *Cities in Civilization* z roku 1998, která se snaží ukázat na vztahy mezi kulturou, inovací a řádem měst. Tam lze nalézt kapitoly o Berlínu, Vídni, ale také o Glasgowu, Memphisu nebo Detroitu ve Spojených státech, Praha se tam však nevyskytuje. Z tohoto pohledu je záslužné, že Peter Demetz sepsal v angličtině „řetězec“ výjevů ze života Prahy. Kniha poskytuje zejména zahraničnímu čtenáři pohled na základní obrysy dějin Prahy v širším kontextu toho, co označujeme pojmem české dějiny. Českému čtenáři nabízí spíše informace a zamýšlení